

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 2. 1935.

Şerif Oğlu yadigârı

Dr. Med. M. F. Nafiz

Türk dili ile yazılmış bitiklerin eskilerindendir. Kitabın doğu kitab evlerinin çoğunda bulunması, bir zamanlar bu eserin tıbbın temeli kitaplar arasında olduğunu anlatır. Dili çok açıktır. Anadolu'nun Kastamonu, Ankara, aydın, Antalya, Bursa gibi yerlerinden çiçek, ot adlarını yazması, Şerif Oğlu'nun buraları gezip dolaştığı duygusunu verir. Ne zaman yaşadığı, yazık ki belli değildir. Bursalı Tahir bey, Osmanlı müelliflerini cilt, 3 sahife 204 ünde 1037 de yadigârı yazıp bitirdiğini gösteriyorsa da, yazı dili, daha eski olmasını düşündürür.

Yavuz Oğlu Kanunî Süleyman'ın tıp medresesi, vakfiyesi, çok işimize yarayacağı için olduğu gibi yazıyorum:

«... ilmî tıp için bina olunan medresei tıbbiyede fazilet ve kiyaset ve kuvvei Hadis ve ihsas ile maruf ve basiretü zekâ ve selâmeti havas ile mevsuf de kayiki ilmi mizana arif ve külliyyat ve cüz'iyatı ilmi ebdane vakıf eflâtunu zaman ve aristoyu avan etibbayı İsi dem manendi mümtaz ve hükemayı sabıkada «mucez» ve «yadigâr» olan kavaidi tahsil babında ikdam ve «mühimmatı şifa» da müntehab» ve sedid olan zevabıtı «teshil» emrinde ihtimam edip derslerine müdâvim ve sair malzemde mülâzim olcuk vazifei yevmiyesi 20 akçe ola»

Bu sözler arasında geçen Mucezi 677 yahut 687 yılında ölen علاءالدين على بن الحزم القرشي المعروف بابن النفيس in eseri olup 4 makale üstüne tertib olunmuştur. Bir çok şerhleri vardır. Cemaleddin Aksarai şerhi حل الموجز «Hallalmucez» pek tanınmıştır. Mucez Türkçeye Muslihiddin Bin Şaban yâni Sururi elile çekilmiştir. Sururi 869 da ölmüştür. Ahmed bin Kemal tarafından Süleyman paşa adına, muccez şerhi «Tesis - al sıhha» tercüme edilmiştir. 567 S - 8. C 2 كشف المظنون عن أسامي الكتب والفنون İstanbul tabı.

Mucez, Kalkütede 1288 de basılmıştır. «Zenker» in şark kütübhanesi, Fohnnan'ın İran tıbbının tarihi menbalarına bakınız.

Şifa, Hacı paşanın «Şifaül eskam ve devaal alâm» adlı büyük eseridir, Arabcadır. Kendi el yazısıyla takımı Topkapı saray kütübhanesindedir. Tahir, O. M. C. 3. S. 212.

C — Tıp lûgatının diğer sami dillerdeki mukabilleri, tarihçesi menşei ve müştakları.

Ç — Şark ve garbın eski ve yeni muhtelif dillerinde (tıb) yerine kullanılan kelimeler. Bilhassa eski Türkçede tıp yerine kullanılan kelimenin (tıb) ile bir münasebeti olup olmadığı.

D — Tıbbın sihirle münasebetleri nedir ?

E — (Teb) kelimesinin garp dillerinde izi ve benzeri var mıdır ?

F — Teb şehrinin tarihçesi ve bu şehirde sihir ve tababet ilimlerinin ne derece ilerlemiş olduğunun tetkiki.

J — Yılanı teblilerin totem ittihaz edişlerinin sebebi ve bunun tabipler tarafından ambilem olarak alınışının izahı.

K — İlimler, fenler ve meslekler arasında memleket veya şehir adını alan başkaları var mıdır ?

İşte bu iki mes'ele hakkında aklıma gelenler bunlardır. Kabul veya red her halde siz hekimlerin yüksek olan ilminize ve ihtisasınıza bırakılmıştır. İsbet edememişsem meslekten olmadığım için mazur görülürüm. Bir az doğru görmüş ve düşünebilmişsem İslâm ve Türk tıp tarihine ve değerli arkadaşım Süheyle zerre değerinde bir yardımım olmuştur diye sevinirim.

Doktor İbrahim Themo

(Romanyada 70 ci yılının Romen doktorları tarafından kutlulanması vesilesile)

Dr. A. Süheyl Ünver

Doktor İbrahim Themo tıbbiyede istibdada karşı gelen ve 1889 da Tıbbiyei Askeriyede terakki ve ittihat cemiyetinin ilk nüvesini kuranlardan biridir. Tıp tarihimizde mektebi tıbbiyemizde oynadığı roller cihetile mühim bir şahsiyet olan Bay Themo ile 1932 senesi eylülünde Bükreşte inikat eden Beynelmilel Tıp Tarihi kongresinde ilk defa tanıştım ve bu muhterem ihtiyar meslektaşla kongrenin imtidadı esnasında konuştum ve kendisinden tercüme halini istedim. Bir müddet sonra yazıp gönderdi. Bu tercüme hali kendisinden Tıbbiyei Askeriyede hürriyet cereyanlarının nüvesini kuran bir şahsiyet olması hasebile bazı yanlış neşriyatı düzeltmek için almıştım. Şimdi bu kısmı kendi lisanından dinleyeceğiz.

Fakat İbrahim Themo beyin tercümei haline başlamadan evvel tıbbiyedeki hürriyet cereyanlarından bir nebze bahsedelim :

Miratı Mektebi Tıbbiye'nin birinci cildinin 126—134 sahifelerinde bu cihet telhis edilmiştir. Buradan öğrendiğimize göre 1877 te ilk defa açılan meb'uslar meclisini kapatarak kanunu esasiyi ortadan kaldıran, Mithat Paşayı haksız olarak Taife nefy ve orada boğduran ve Osmanlıların kabiliyeti fikriyelerini öldürmeğe çalışan Abdülhamidin idaresine bir set çekmek ve bu suretle vatanın düçar olduğu dertlere bir çare bulmak için ilk ihtilâl teşebbüsleri askerî tıbbiye mektebinde oluyor.

Konyalı Hikmet Emin, Diyarbekirli İshak Sükûti, Ohrili İbra-

İbrahim Themo nun eski bir resmi. Kendi tavsifi veçhile ihtilâlkâr resmidir.

him Ethem (Themo), Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit namında beş talebe 1889 da askerî tıbbiyenin eski binasında mektep bahçesindeki hamamın önündeki odun yığınları üzerinde (Hatap Kıraathanesinde) içtima ile üç sene sonra İttihat ve Terakki namını alan İttihadı Osmanî Cemiyetini teşkil ve mukaddes vatanı sürüklenmekte olduğu harabî ve inkırazdan kurtarmak için hiç bir fedakârlıktan çekinmemek ve cemiyetin maksat ve efkârını gayet hafî tutmak ve hiç bir suretle arkadaşlarını ele vermemek için aht ve peyman edilmişti. Bu suretle hafî cemiyet azası yavaş yavaş çoğalmış ve iki sene sonra yüzü tecavüz etmiştir. Bundan sonraki safahat o zamanı idrak edip

hâlâ yaşayan muhterem doktorlarımızın hatıradadır ve leülhamt hayatta olan bu zevatın hatıratını da tesbit ederek tıbbiye ihtilâlinin bu kısmını doğru yazmak icabeder.

Şimdi İbrahim Themo Beyi dinliyelim :

1865 te Manastır vilâyetinin Ohri kazasının Drin nehri üzerindeki Istroga kasabasında doğdum. İsmim İbrahim Ethem olup mekteplerde pederimin isminin ilâvesile İbrahim Murat Efendi Ohri diye yadedilirdim. Themo lakabım Ethemden muhaffettir. İptidai tahsilimi Istgroada, İdadi de Boğaziçinde Kuleli Idadisinin

Dr. Themo nun 1930 da Anadolu seyahatinde pek sevgili fikir arkadaşı Doktor İshak Sükûtinin doğduğu Diyarbekirin kalesi dibinde çıkardığı resim.

Bu resim arkasına Themo şu beyti yazmıştır.

*Biri Dicle den diğeri Drinden,
Gelip siyasete darbeyi vurur*

Sonra Themo der :

*Başında topuzlar, gürsler asılı.
Karşımda ruhu Sükûti durur*

kısmı tıbbisindedir. Tıp tahsilim malûm olan Sarayburnu Demirkapı eski tıbbiye mektebinde olup 1892 de diplomamı aldım ve emrazi ayniye mütehasısları kısmına ayrılarak Hardarpaşada kehhal miralay Dikran Acemyan Beyin maiyetine verildim. Diploma numaram 1440 tır.

İdadi tahsilimizden itibaren epeyce türk gençleri ve talebe arasında fikri hürriyet uyanmağa ve saray avenesinin boğduk diye zannettikleri Mithat Paşayı, Kemal ve Şefkati ve sair zevatın eserlerini ve Suavi merhumun fedakârlığını ihya için gizlice propaganda yapılmakta idi. Kemal beyin rüyası, eş'arı, el yazılarıyla Şefkatinin İtalyada, Londrada bastırmakta olduğu gazete

Dr. Themo 1935 te Köstencede

ve resaille gizlice talebenin dolaplarını vasıtamla dolaşmağa başlamış idi, dört sene bu devam etti.

1889 da hürriyet aşkının huzmeleri mihrak noktasını buldu, ateş almağa başladı. Bu senenin bir yaz mevsiminde idi ki Diyarbekirli İshak Sükûti ve eski ahrardan mütesarrif Fahri beyin kayın biraderi tıbbiyeli ufacık Mehmet Reşidi ders arasında mektep meydanında ağaçlar arasında yakaladım. Artık bir cemi-

yeti hafiye teşkil etmek için her şeyin hazır olduğuna dair fikrimi açtım. Mehmet Reşit itiraz etti. Kâbusu istibdat, milletin nefesini tıkadığı bu sırada biz âciz talebenin ne yapabileceğimizi söyledi. Bu büyük işe biz nasıl başlayabiliriz dedi. İshak sükûti dinliyordu. O vakit - Arkadaş dedim - Yunanistanı bizden ayıran Etniki erteria cemiyetinin müessisleri bizim gibi tıp talebesi değillerdi. Onlar Rusyada Odesa şehrinde ikisi bakkal, birisi meyhaneci çırağı üç genç rum idi. El verip yemin ettiler, fikirleri az vakitte Rusyada, Romanyada, İstanbulda, Bahrisefit Adalarındaki rumlara sirayet ederek koca bir millî cemiyet vücade getirdiler ve Türkiyenin başına belâ oldular. Bizim için bu fikri neden güç görüyorsun ?

İshak Sükûti merhum (Dicle) nehri gibi tuğyan eden göz yaşlarını tutaması, ver elini arkadaş öpeyim ve sana sarılayım dedi. And etti, üç sağ eller birleşti, sıkıştı ve karşıdan ve o vakit pek dindar bulunan Abdullah Cevdet geliyordu. Gel bu üç eli sen de sık dedik, şaşaladı, fakat itiraz etmedi. Bir iki gün sonra tıbbiye hamamının önündeki büyük odun yığınının üzerinde daha bir kaç talebe müzakereye iştirak etmiş idi. Bunu takip eden görüşmeler hatap kiraathanesi müzakere ve kararları ismini almış idi.

Az sonra Şerefettin Mağmumî, Trabzonlu Kerim Sebati, İzmirli merhum Hikmet, Selânikli Ahmet Bahtiyar, Asaf Derviş, Giritli (Muharrem Ali) merhum ki sonra (Şam Tıbbiyesi Teşrih muallimi) olmuştur, Necmettin ve Hasan Arif Beyler, Giritli Şefik ve saire cemiyete girmiştiler.

Biraz sonra yani şübeler kuvvetlendikte on ikiler içtima denilen ilk içtima Edirnekapısı haricinde Arnavut Aloş Ağanın kiraladığı Mithat Paşa bağında incir ağacı altında oldu. İkinci içtima Boğaziçinde yapıldı.

Bu fikir diğer mekteplere ve sivillere yayıldı. Çoğalyorduk. Artık muhtasar bir hattı hareket programı yapıp yakayı ele vermeme için numaralar tertip ve fikirdaşlar zencirvarî birbirine raptedildi. Ertesi sene tatilinde ben Ohriye sılaya giderken bize mensup doktor Şükrü Kâmil Beyin (Kamusu Tıp sahibi) pederi Ohride redif binbaşısı olan ve hamiyetli tanınan Kâmil Beyi cemiyete ithalim için arkadaşlardan emir aldım. Fakat Kâmil Bey zannettiğimiz gibi çıkmadı. Meseleyi telgrafla saraya bildirdi ve kendisi yıldıza celbolunduğu gibi ben de, işten haberdar olmayan bir kaç kişi ile bir jandarma kumandanı hıfzında mevkuften

İstanbul'a daha doğrusu saraya celbolundum. Saray ilk defa böyle bir hafi ve milli cemiyetten haberdar olmuştu. Bir uzun hikâye ve müthiş bir vak'âi siyasiye teşkil eden bu işaayı ve sarayda geçen vekayii yalan ve bazı uydurmalarla savdım ve kimsenin burnu kanamadan işi kapattım, sarayı avuttum.

Fakat bu vak'a eski faaliyetimize mani oldu. Daha gizli ve daha tedbirli harekete bizi mecbur etti. Lâkin istibdat gittikçe kuvvetini artırmakta ve ahrarane fikirler yayılmakta idi. Pariste bizimle muhaberede bulunan Ahmed Rıza Beyin gazeteleri, pek çok fikirdaşların Avrupaya firarı ve bazılarının İstanbul ve taşrada tevkifi, tebidi çoğalıyordu. Ben de üç defa daha tevkif olunmuş ve pek çok eziyetten sonra salınmış idim.

Vaktaki saray tamamen herşeye vakıf olmuştu, ben on iki gün Beşiktaşta Yedi Sekiz Hasan Paşa karakolunda tevkif olunmuş idim. Hasan Paşa, mahza fikirdaşlarımı ve benimle temasta bulunanları yakalamak için beni tahliye etmişti. (Ergani Madeni) redif taburuna tabip diye tayin edilerek serbest bırakılmıştım. Artık bu vaziyette ben Türkiyede kalıp ta bunca fikirdaşları tehlikeye koyamazdım. Kabahatı üzerime almak ve benimle temasta bulunanları kurtarmak üzere Romanyaya firar ettim. Bir kaç gün sonra tevkifat başlamış ve Taşkışla Divanı Harbi teşekkül etmiş imiş. Bunun neticesi fikirdaşlardan ekserisi tibbiyeli olmak üzere seksen vatandaş vapuru mahsus ile Trablusgarba nefyolunmuş ve koca büyük asker müşür Matlı Recep Paşaya teslim olunmuşlardı. Bu vak'a : Şeref vapuru kurbanları ismini aldı. Bunlardan bazılarının Avrupaya firarile Cinevre, Paris, Londra ve sair yerlerde neşriyatta buldukları Paris genç Türkler kongresi ve muahharen fikirdaşların ikiye ayrıldıkları, Rumelide cemiyetin faaliyeti ve benim teşvikatım, Manastır vekayii ve nasıl hürriyet ilân edildiği malûmdur.

Ben Romanyaya firarımdan sonra da faaliyetime devam ettim. İlk risale olarak taş basmasile Bükreşte bastığımız «Hareket» risalesini ecnebi postalarile yüzlerce nüsha olarak İstanbul'a, İzmir'e, Trabzona, Selâniğe sevkettim. Bunu pek çok sevkıyat takib etti.

Dobriceden mada Bulgaristanın Vidin, Lom Palanka, Rusçuk Şumlu, Varna ve Filibe kasabalarında bizzat gidip birer şube teşkil ettim, ve faaliyete başlattım. Bu kasabaların ezcümle Köstencenin İstanbulla olan kurbiyet ve münasebetinden istifade ederek senelerce adam sevk etmek, risaleler ve gazeteler sokmak

gibi hizmetlerde bulundum. Bütün bunlar bir hulâsadır. Nezdindeki resmî evrak, muhabereleler, notalar ve faaliyeti tamam yazılmak lâzım gelse binlerce sahife doldurur.)

Themo nun hatıratı burada kısaca bitiyor. Pek yakın zamanlara ait olduğu halde tıbbiyemizin bu kısım tarihi henüz tesbit olunmamıştır. Şimdiye kadar yapılan neşriyatta bazı ufak farklar vardır. Alâkadar zevattan sağ olanlar çoktur. Herkes bildiklerini yazacak olursa çok kıymetli vesikalar toplanmış olur. Nitekim Themo nun hatıratından bazı sayfalar vardır ki bizce bugüne kadar malûm değildi. Onun için bu kıymetli ve tarihî zevatın hatıralarını toplayıp neşretmek bütün tıbbiyelilere bir borçtur.

Le Docteur I. Théo

Dr. A. Süheyl Ünver

Le médecins de la Dobroudja en Roumanie, où se trouve actuellement le Dr. I. Théo, viennent de fêter avec de grandes cérémonies le soixante - dixième anniversaire de la naissance de ce personnage qui, encore étudiant de médecine, a créé ensemble avec des camarades adhérant à la même idée que lui le premier noyau de l'«Union et Progrès». Ce citoyen ture né en 1865 à Ochrida près de Monastir, nous raconte sa biographie comme suit: Il obtint son diplôme de médecin en 1892. En 1889, il avait formé avec ses camarades d'école Ishak Sukuti de Diyarbekir et Mehmed Réchid un cercle intime auquel se joignit peu après Abdullah Djevdet. Ils avaient leurs réunions sur des tas de bois dans le parc de l'école. Dans cette première formation entrèrent Chérefeddin Magmumi, Kerim Sebati, Bikmet de Smyrne, Ahmed Bahtiyar de Salonique, Asaf Derviche, Mehmed Ali de Crète, Nedjmeddin, Hasan Arif et Chéfik de Crète. Tandis que les conversations avait lieu d'abord sur le tas de bois appelé (Cercle des bois), le groupe des 12 jeunes gens se rencontraient plus tard à l'occasion de promenades dans diverses parties de la ville et échangeait ses idées libérales, Dans la suite, ils éprouvaient de nombreuses aventures, ils étaient poursuivis, leur organisation fut dissoute et les étudiants prenant part à

ces affaires furent relégués de l'école. Néanmoins les travaux et la propagande clandestine visant à la liberté continuèrent, beaucoup de membres de l'organisation s'enfuirent en Europe. 1. Thémio lui-même vint se fixer en Roumanie, ouvrit des sections dans ce pays ainsi que dans des villes balcaniques et envoya secrètement des écrits en Turquie.

Ce mouvement libéral des étudiants de médecine occupe une place importante dans l'histoire de la dernière période Osmanli. Plusieurs des chefs de ce mouvement sont encore en vie, comme le Dr. 1. Thémio même.

Milhi Eflak — Eflak Tuzu

(*Sel de Valachie*)

Prof. Agr. Dr. A. Süheyl Ünver [*]

Istanbul Üniversitesi Tıp tarihi Enstitüsünde mevcut XVII ve XVIII inci asırlar ararsında bir çok meşhur Türk hekimlerinin ve eski hekimlerin tertiplerle dolu ve mualecat mecmuası namındaki eserde eski Türkçe ilaç isimlerini ayırırken 4 yerde (Eflak tuzu - milhi Eflak) diye o tarihlerde çok kullanılan tuzun ismine tesadüf ettim. bir kaç yerde de tuz kelimesini gördüm. Bu kelimenin Eflak tuzundan ihtisaren yazıldığına zahip oldum. Zira mualecat kitablarında bazen böyle kelimededen mürekkep isimler ihtisar suretile bir kelimedede de yazılmaktadır. Yalnız bunları şüpheli ad ederek Eflak tuzunun sair mecmualarda olup olmadığını araştırdım. Ve bir çok eserlerde Eflak tuzunu buldum.

1506 da Türk cerrahı İbrahim bin Abdullah tarafından Morada Moson kalesi fethi esnasında kalede bulunan Yunanca aslından açık Türkçeye tercüme edilen cerrahname kitabının (Emiri efendi kütüphanesi. Hekim oğlu Ali paşa Tıb kısmı No: 568) 22 inci son faslında Frenk uyuzu tedavileri meyanında hekim (Marino Françe) Maryon hekimin Frengi tedavisi için yaptığı harici cıvalı formüllerin ikisinde Eflak tuzu vardır (1782).

Meşhur Süleyman efendinin Akrahadininden bazı kısımlarının noksanlarını itmam için haşiyeler ilâve olunmuş ve enstitümüzde mevcut diğer bir yazma Akrahadin eserinin son kısımlarında bir çok yerlerde milhi Eflakı buldum. XVIII inci asıra ait bir heki-

[*]Bükreş tıp tarihi Cemiyetinde Balkan tıbbi haftası münasibetile bulunduğumuz 13 haziran 1935 celsesinde bizzat tebliğ edilmiştir. No. 7